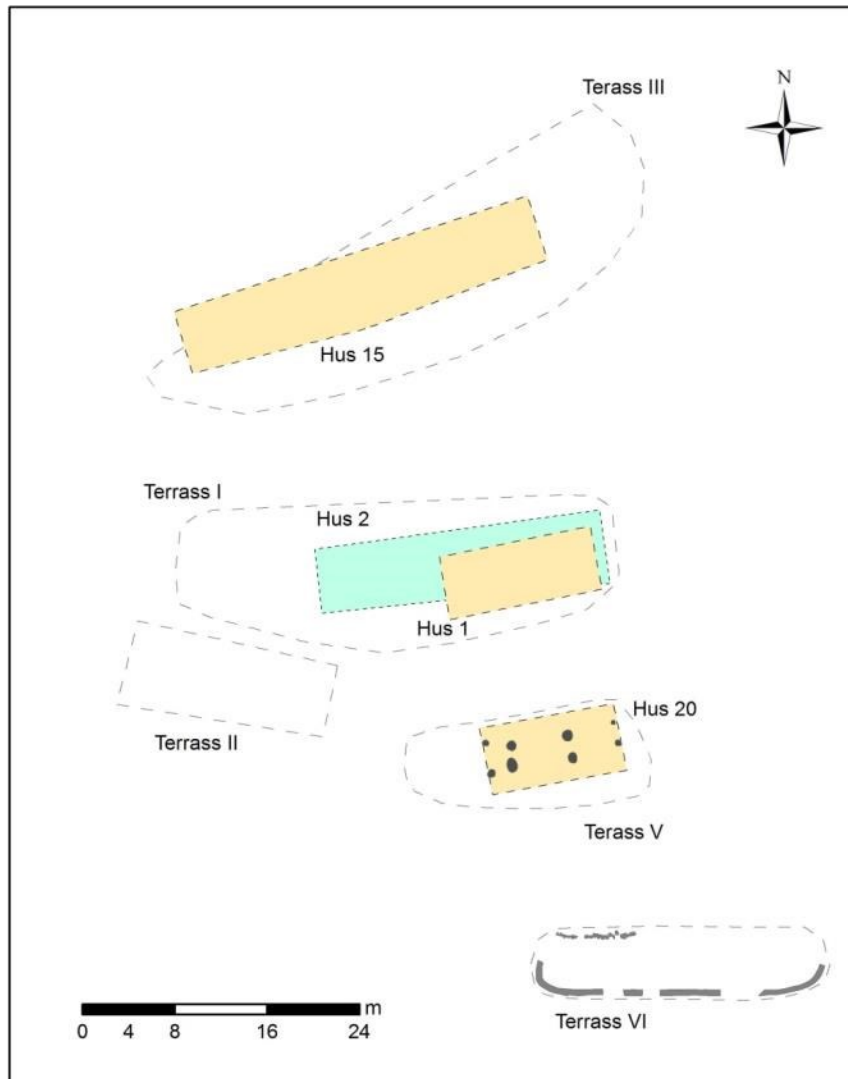

Hus på Helgö

Arkeologisk analys av byggnader på terrass V och VI inom husgrupp 2 på Helgö

Hans Göthberg

Hus på Helgö

Arkeologisk analys av byggnader på terrass V och VI
inom husgrupp 2 på Helgö

Hans Göthberg

Upplandsmuseets rapporter 2015:10
Arkeologi

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2015

Bearbetning av planer och bilder: Hans Göthberg

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00
www.upplandsmuseet.se

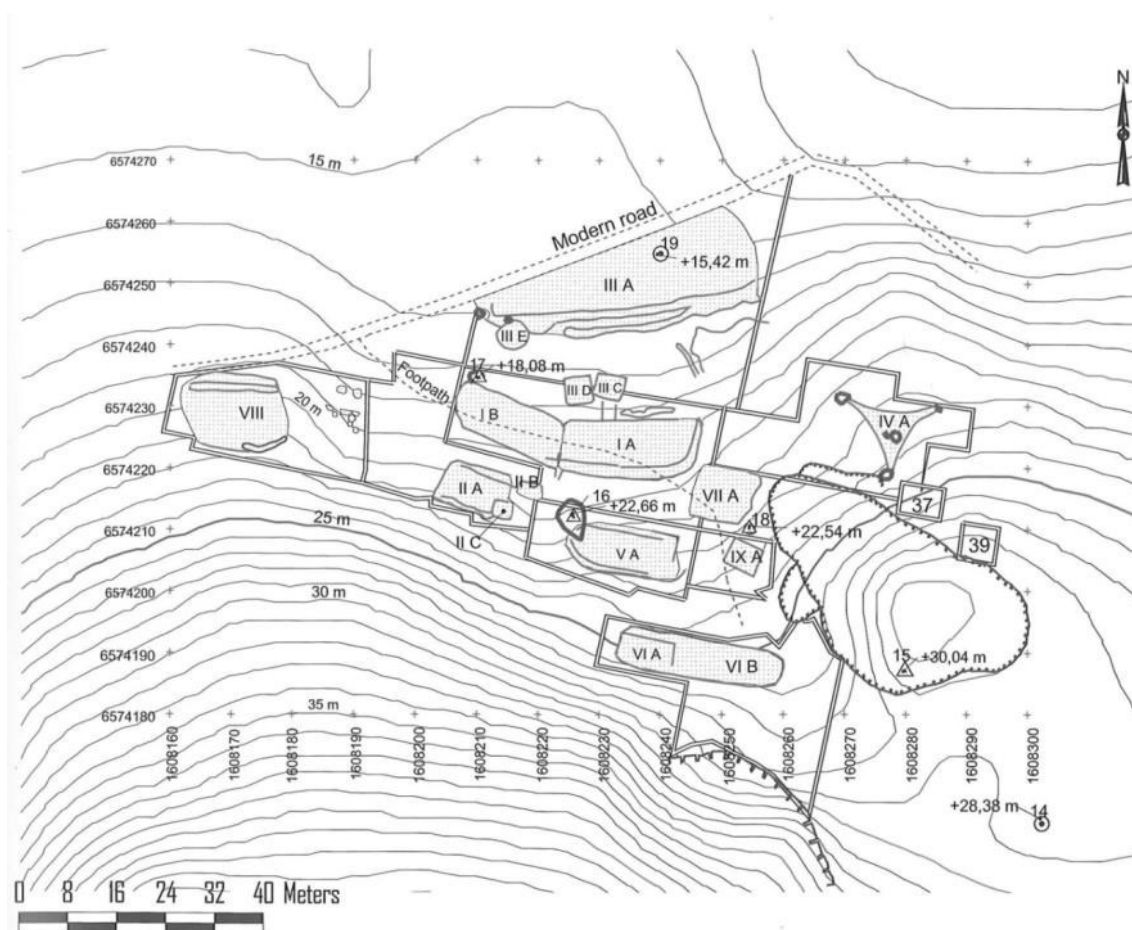
Innehåll

Inledning	6
Bakgrund och tidigare tolkningar	7
Syfte	7
Metod	7
Redovisning	9
Husbeskrivningar	11
Terrass V	11
Terrass VI	14
Dateringar	16
Jämförelse med tidigare hustolkningar	17
Byggnadskonstruktion och funktion	18
Husens relativa och absoluta kronologi	19
Samlad bedömning	20
Utvärdering	25
Sammanfattning	26
Administrativa uppgifter	26
Referenser	27
Bilaga	29

Inledning

Denna rapport redovisar en studie av en mindre del av husgrupp 2, Helgö, Ekerö socken i Stockholms län.

Studien omfattade digitalisering och analys av huslämningar inom de två terrasserna V och VI. Dessa undersöktes 1960-64 inom ramen för Helgö-undersökningarna. Uppdragsgivare för denna studie var Kristina Lamm, Helgöprojektet, med medel från Berit Wallenbergs stiftelse. Studien är en fristående fortsättning av en studie av hus på terrasserna I och III i husgrupp 2 på Helgö (Frölund & Göthberg 2011).

Figur 1. Terrasserna inom husgrupp 2 på Helgö låg i en nordsluttning med påtagliga nivåskillnader (Kitzler Åhfeldt 2008 figur 4).

Bakgrund och tidigare tolkningar

Förekomsten av hus på terrass V och VI inom Helgö husgrupp 2 kunde beläggas vid fältundersökningarna (Holmqvist, Lamm & Lundström 1970). Förutom att dimensionerna för terrasserna tydde på detta framstod detta även genom förekomsten av parställda stolphål (Holmqvist 1970c s 127). Sådana är kännetecknande för den inre takbärande konstruktionen i stolpburna hus av treskeppig konstruktion. I tolkningen av lämningarna nämndes de anläggningar som bedömdes ha ingått i de skilda husen. På terrass V tolkades två stolpburna hus ha funnits och på terrass VI ett sådant (Holmqvist 1970a s 4ff; Holmqvist 1970b s 20; Holmqvist 1970c s 127). På båda terrasserna ansågs också timmerhus ha funnits att döma av förekomsten av stenrader och –syllar, rännor och lager med bränd lera som tolkades som spår av lerklinade väggar (Holmqvist 1970a s 4ff; Holmqvist 1970b s 20). Dessa timmerbyggnader ansågs vara yngre än de stolpburna husen (Holmqvist 1970c s 127).

Utöver dessa har ytterligare tolkningar berört lämningarna på terrass V. Den gällde ett av de hus som identifierades vid fältundersökningarna. Det tolkades som ett treskeppigt hus (hus 5A) med funktion som ett slags hantverkshus (Kaufmann 1995). Ytterligare en tolkning av hus på terrass V och VI har gjorts, där husen har setts ur rituell synvinkel (Arrhenius 2011).

Syfte

Syftet med studien var att försöka urskilja hus och med dessa som grund även byggnadskeden på de två terrasserna. I detta ingick också bedömning av husens konstruktion och om möjligt även datering och funktion. För Helgö har det paradoxala förhållandet rått att fyndmaterialet inom husgrupp 2 är mycket omfattande, medan förekomsten av hus och konstruktioner behandlats mycket översiktligt. En av de faktorer som bidragit till detta har varit den komplicerade situationen på terrasserna med ett mycket stort antal anläggningar på en liten yta. En annan faktor kan ha varit att när Helgöundersökningarna genomfördes var det inte vanligt med undersökningar av förhistoriska boplatser med hus förutom på Öland och Gotland och då i form av enstaka hus (se Säfvestad 1995). I Mälardalen är det först sedan 1980-talet och framåt som ett jämförelsematerial framkommit med boplatser som nyttjats under lång tid och därav följande stora antal anläggningar och hus samt komplicerade sammanhang.

Metod

Studien bygger sett till metod på flera led för att informationen i plan och text från arkivmaterial och grundpublikation till ska kunna analyseras och tolkas i en digital miljö.

Ett första led utgjordes av digitalisering genom att planer (ursprunglig skala 1:75) scannades till rasttrade bildfiler i format tif. Helgöprojektets lokala koordinatsystem omskapades digitalt, varefter planerna rektifierades till detta koordinatsystem. Därefter vektoriserades de

arkeologiska objekten på planerna. Rektifiering och vektorisering gjordes i Esri ArcGis. I samband med detta registrerades även olika egenskaper för de arkeologiska objekten.

I det andra ledet ingick analysen av byggnader, där en grundläggande utgångspunkt var en genomgång av de enskilda arkeologiska objektens omfattning i såväl plan som höjd, dimensioner och form, samt stratigrafiska förhållanden. Underlaget utgjordes av planer och profiler förvarade vid ATA samt renritade planer, profiler och specialbeskrivningar i rapporten för de två terrasserna (Holmqvist, Lamm & Lundström 1970). I synnerhet för att försöka klarlägga de stratigrafiska förhållandena var profiler och specialbeskrivningar viktiga. Utifrån dessa olika faktorer har tolkningar gjorts av vilka arkeologiska objekt som har kunnat höra samman och utgöra strukturer som byggnader. En utgångspunkt var de tolkningar som gjordes efter fältundersökningen (Holmqvist 1970c). De har jämförts med och kompletterats med tolkningar utifrån samlade erfarenheter från undersökningar av bosättningar från järnålder inom främst Mälardalen under de senaste 30 åren (se Herschend 1993; Göthberg 2000; Göthberg 2007; Wikborg & Onsten-Molander 2007; Göthberg m fl 2014).

Redovisning

På terrass V och VI digitaliserades 76 anläggningar. Flertalet av dessa utgörs av stolphål, men där fanns också härdar, nedgrävningar. Därtill kommer rännor, stenar mm. (fig. 2).

Inom båda terrasserna lokaliserades *rännor*. I likhet med inom terrass I och III återfanns de på den sida av terrassen som vetter mot slutningens övre del. De har sannolikt därför varit dräneringsrännor för att leda undan vatten från slutningen ovanför. Inom terrass V fanns rännan enbart inom den västra delen av terrassen. Dess placering i förhållande till husen kan möjligen tyda på att den tillkommit relativt sent. Rännan överlagrades dessutom av härdar (Holmqvist 1970a s 4ff). Inom terrass VI definieras terrassen främst av rännan. Där visade sig rännan överlagra stolphål, men det bedömdes vara oklart om rännan var samtidigt med husen eller yngre (Holmqvist 1970b s 20ff).

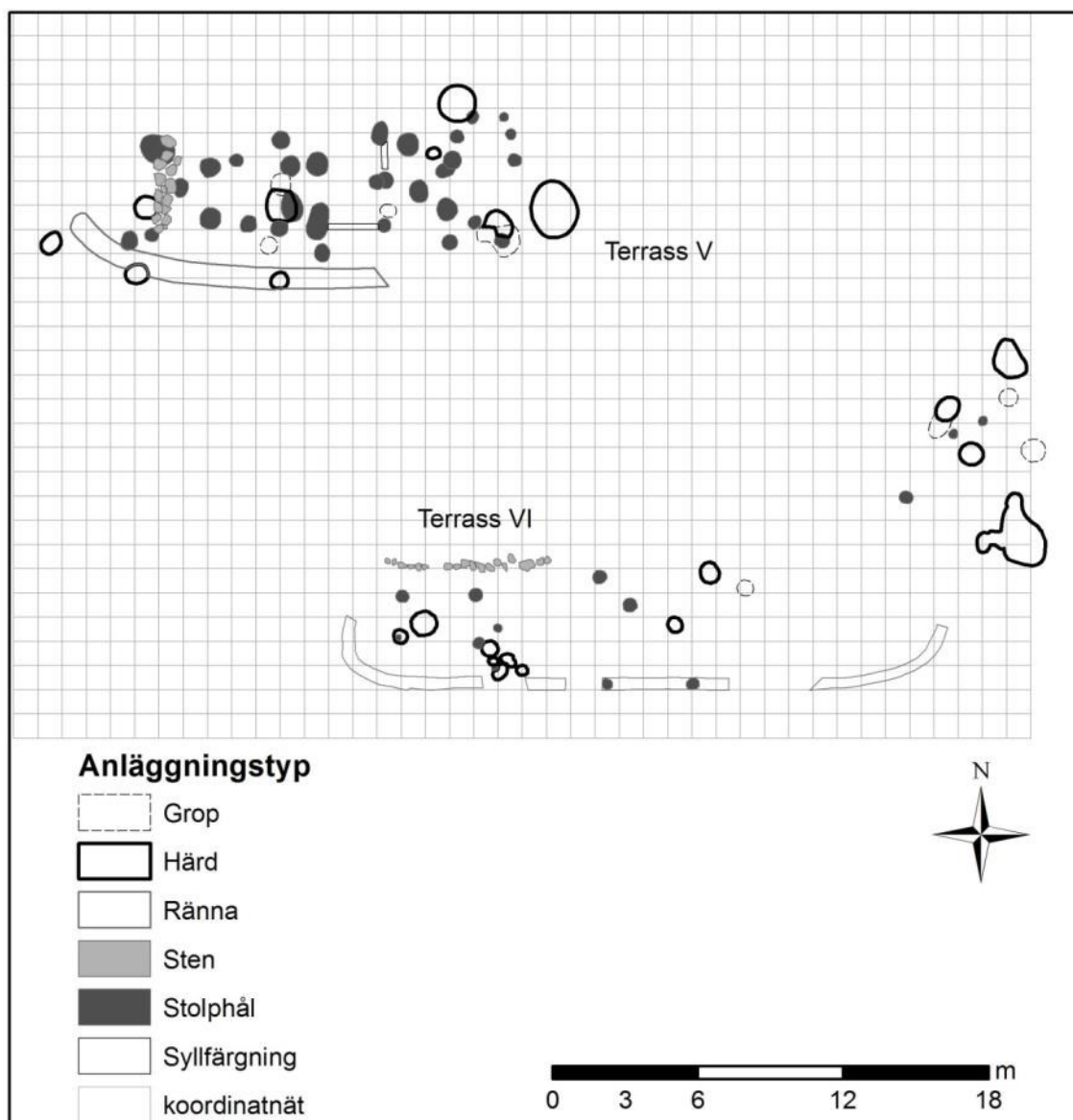
Härdar fanns på båda terrasserna. Inom terrass V var de spridda över hela terrassen. Några påtagligt stora fanns i terrassens östra del, vilket tyder på att de var en utomhusverksamhet. Andra härdar har att döma av de stratigrafiska relationerna funnits såväl före husen som efter att rännan anlagts. Ingen av härdarna verkar kunna knytas till hus. På terrass VI tolkades det ha funnits härdar både i ett äldre och ett yngre byggnadsskede. Några av de senare var stratigrafiskt yngre än huset (Holmqvist 1970b s 21f). Inte heller på terrass VI kan någon av härdarna knytas till huset.

Nedgrävningar och gropar fanns på båda terrasserna och uppgick totalt till åtta, antalsmässigt jämnt fördelat på de två terrasserna.

Inom terrass V fanns flest anläggningar, däribland 33 stolphål och nio härdar. Flera överlagringar fanns, vilka tyder på en användning under längre tid. Terrassens östra del hade närmast förstörts vid bygget av en sentida väg (Holmqvist 1970a s 4). Det har därmed påverkat bilden av de arkeologiska objekts spridning och fördelning.

Väsentligt färre anläggningar påträffades inom terrass VI, totalt 13 stolphål och 13 härdar. Även där fanns överlagringar, om än färre. Även denna terrass kan ha skadats av en sentida väg (Holmqvist 1970b s 20). De arkeologiska objekten hade en tydlig koncentration till terrassens västra och mellersta delar, medan sådana saknades i dess östra del. Ett mindre antal anläggningar fanns därtill öster om själva terrassen.

På de två terrasserna har sex hus identifierats. Av dessa låg hus 20-23 inom terrass V och hus 24-25 inom terrass VI. Numreringen av husen utgår från den serie som användes i studien av terrass I och III (Frölund & Göthberg 2011). De redovisade arkeologiska objekten utgår från Helgö-publikationernas numrering och litterering.

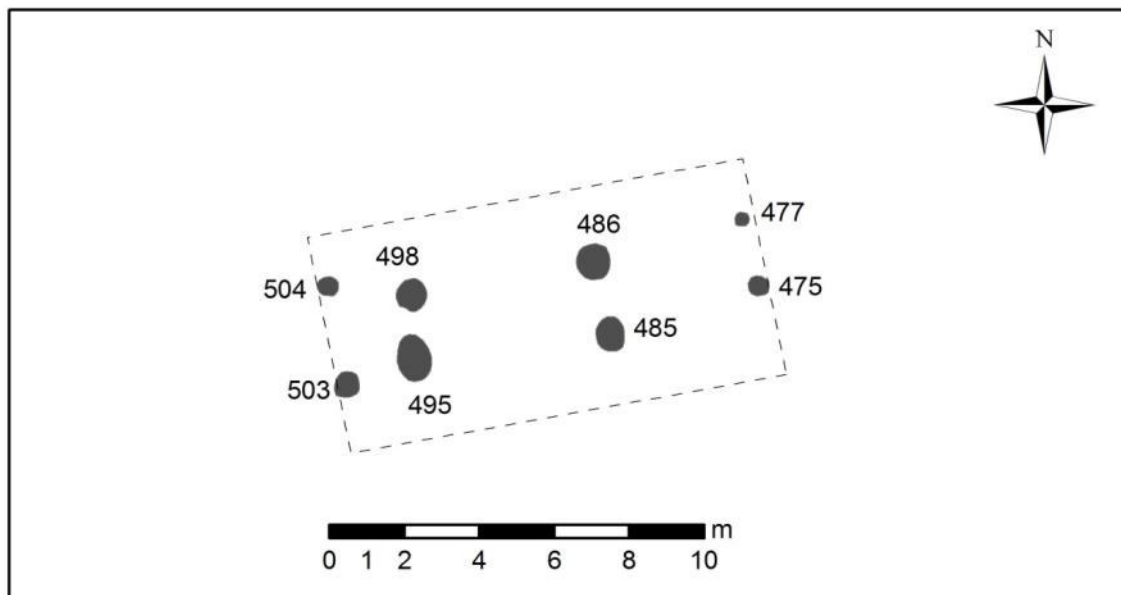

Figur 2. Översiktsplan av anläggningar på terrass V och VI. Av stenar redovisas de som anses ingå i någon form av konstruktion. Anläggningarna ses mot bakgrund av Helgöundersökningarnas lokala koordinatnät. Skala 1:300.

Husbeskrivningar

Terrass V

Hus 20, treskeppigt hus

Figur 3. Plan över hus 20 i skala 1:200.

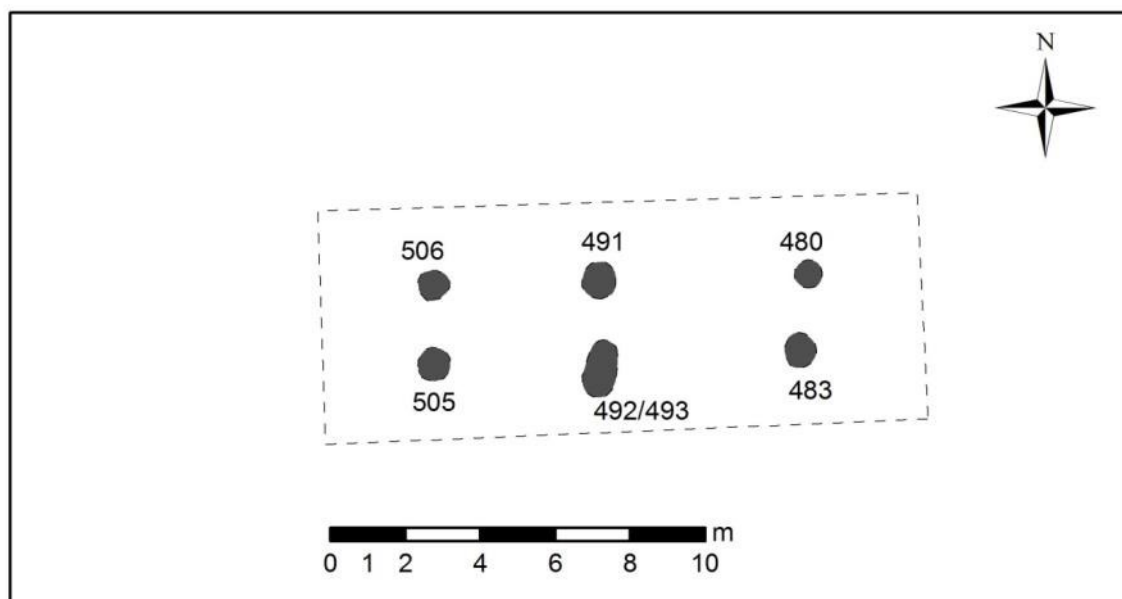
De lämningar som tolkas tillhöra huset bestod av åtta stolphål. Fyra stolphål var kraftiga och tillhörde den inre takbärande konstruktionen, där de ingick i två bockar. Byggnaden var utifrån dessa 12 m lång och troligen 6 m bred. Huset var underbalanserat att döma av bockbredden. Ett av dessa stolphål hade stenskoning. De fyra övriga stolphålen tolkas ha tillhört gavlarna i öster och väster. De markerade dock inte själva gavelhörnen. Gavlarna har då varit asymmetriskt placerade jämfört med de inre stolparna.

En av anläggningarna i huset berördes av relationer:

A495 överlagrades av härden A496.

A495 överlagrades av gropen A497

Hus 21, treskeppigt hus

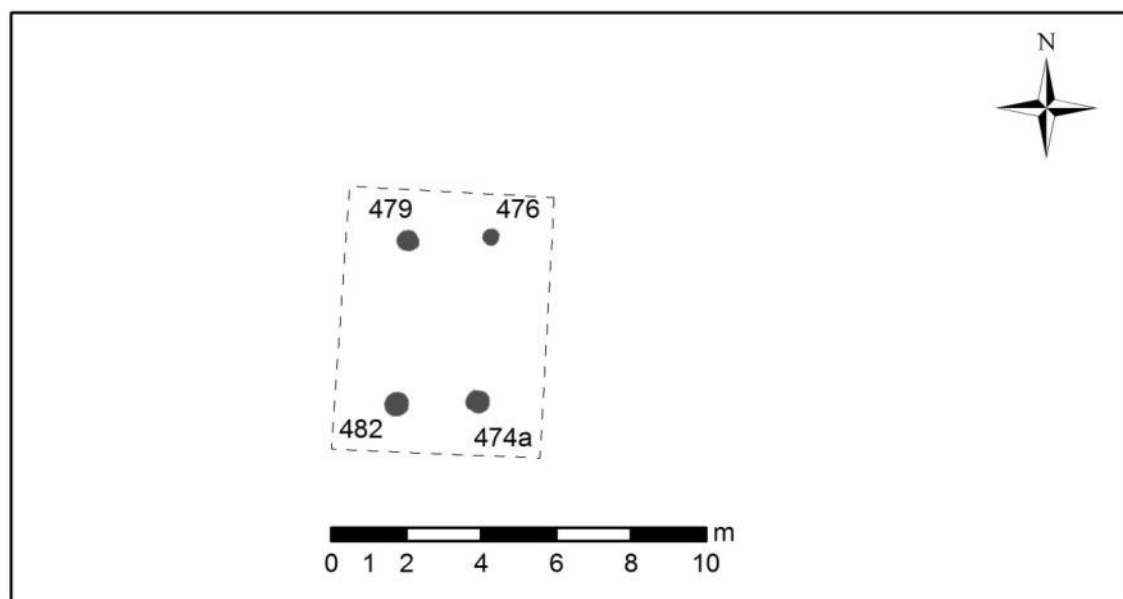

Figur 4. Plan över hus 21 i skala 1:200.

De lämningar som tolkas tillhöra huset bestod av sex stolphål efter parställda stolpar. Stolphålen tillhörde den inre takbärande konstruktionen och ingick i tre bockar. Byggnaden hade utifrån dessa en längd om minst 11 m, men troligen 16 m, samt en trolig bredd på 6 m. Huset var underbalanserat att döma av bockbredden och bestod av en sektion att döma av stolparnas placering. Fem av stolphålen hade kraftig stenskoning. I fem stolphål fanns träkol och bränd lera, vilket kan tyda på att huset brunnit. I tre av stolphålen i den östra delen kunde både en yttre nedgrävning och en stolpfärgning urskiljas. Möjligen kan det vara spår av en ombyggnad av huset.

En av anläggningarna i huset berördes av relationer:
A480 överlagrade stolphålet A481.

Hus 22, treskeppigt hus

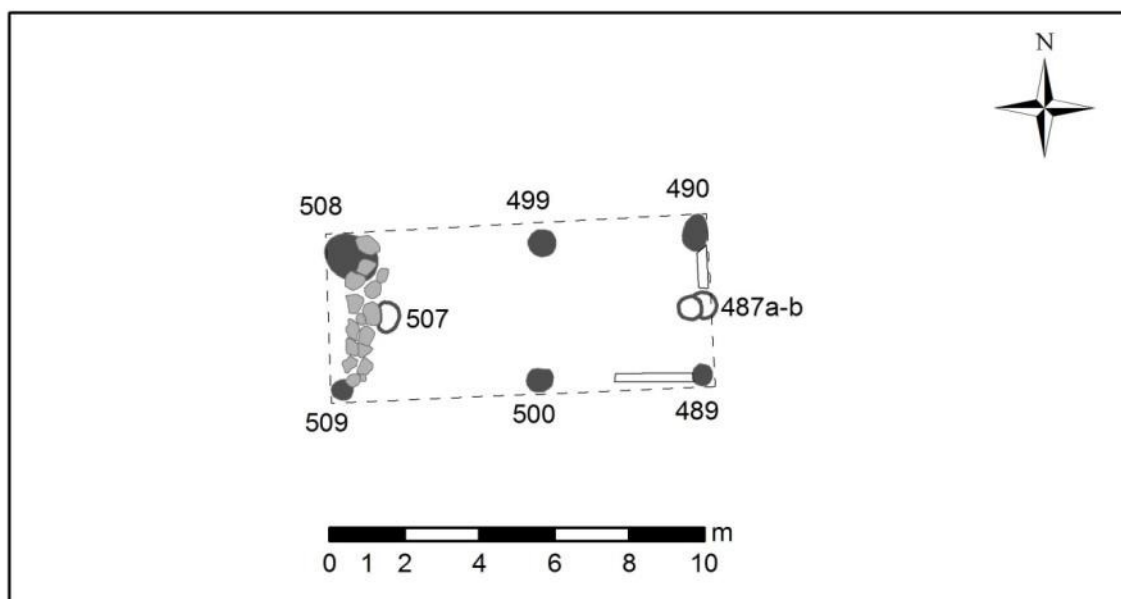
Figur 5. Plan över hus 22 i skala 1:200.

De lämningar som tolkas tillhöra huset bestod av fyra stolphål. De tillhörde den inre takbärande konstruktionen och ingick i två bockar. Byggnaden var utifrån dessa troligen omkring 7 m lång och 5 m bred. Huset var att döma av bockbredden underbalanserat. Tre av stolphålen hade stenskoning.

En av anläggningarna i huset berördes av relationer:

A474A överlgrades av gropen 474B, som i sin tur överlgrades av härden A474C.

Hus 23, enskeppigt hus

Figur 6. Plan över hus 23 i skala 1:200. Förutom stolphål i väggarna ingick stolphål i husets mittaxel, stensyll i väster och färgning efter träsyll i öster.

De lämningar som tolkas tillhöra huset bestod av åtta stolphål. Sex av stolphålen tillhörde den bärande väggkonstruktionen och de två återstående var mittstolpar, varav en i den östra gaveln. Byggnaden var utifrån dessa 10 m lång och 4,5 m bred. Sju av stolphålen hade stenskoning.

Till huset hör också en stenrad i den västra gaveln som bestod av två rader stenar bredvid varandra och i ett skift. De kan tolkas som en stensyll. Den bör tillhöra ett yngre skede i huset eftersom stenarna sjunkit ned i stolphålen A508 och 509. Mellan stolphålen i husets östra del fanns två mörkfärgade stråk som var ca 0,3 m breda (Holmqvist 1970a s 6). De mörkfärgade stråken kan tolkas som färgningar av träsyllar till väggarna. De stratigrafiska förhållandena mellan dessa och stolphålen har inte framgått, varför det inte har varit möjligt att avgöra om de var samtida eller ej. Något som möjligen kan tyda på en samhörighet med stenraden är att ett av de mörkfärgade stråken hade en riktning som sammanföll med den södra änden av stenraden, men inte det anslutande stolphålet i södra änden av stenraden. De skulle då kunna tillhöra ett yngre byggnadsskede i huset tillsammans med stenraden.

Tre av anläggningarna i huset berördes av relationer:

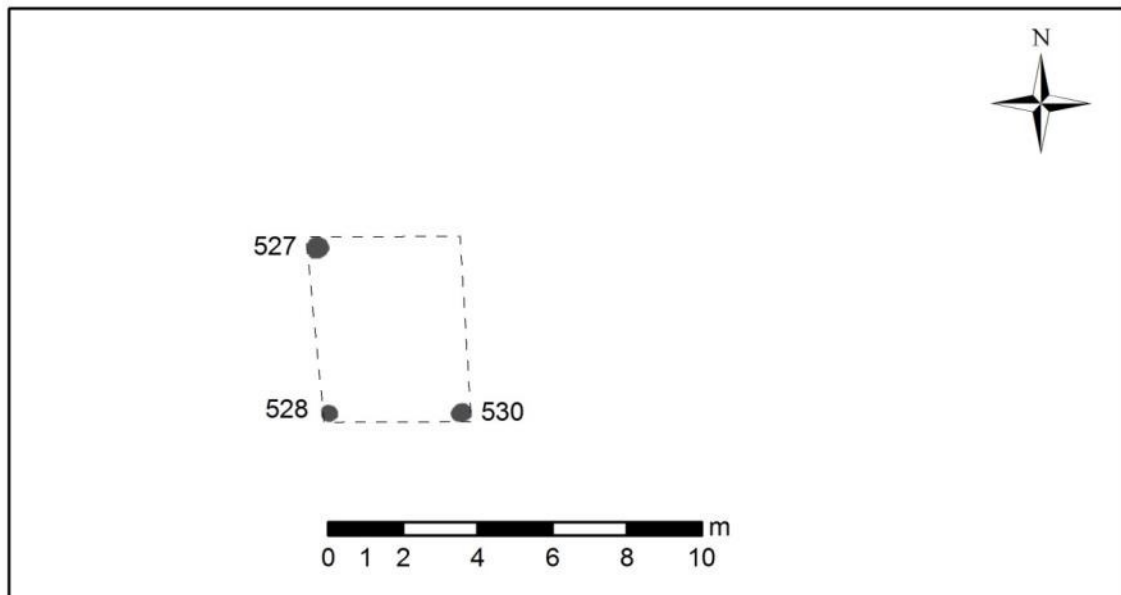
A487B överlagrades av stolphålet A487A.

A508 överlagrades av stenrad.

A509 överlagrades av stenrad.

Terrass VI

Hus 24, hörnstolpshus

Figur 7. Plan över hus 24 i skala 1:200.

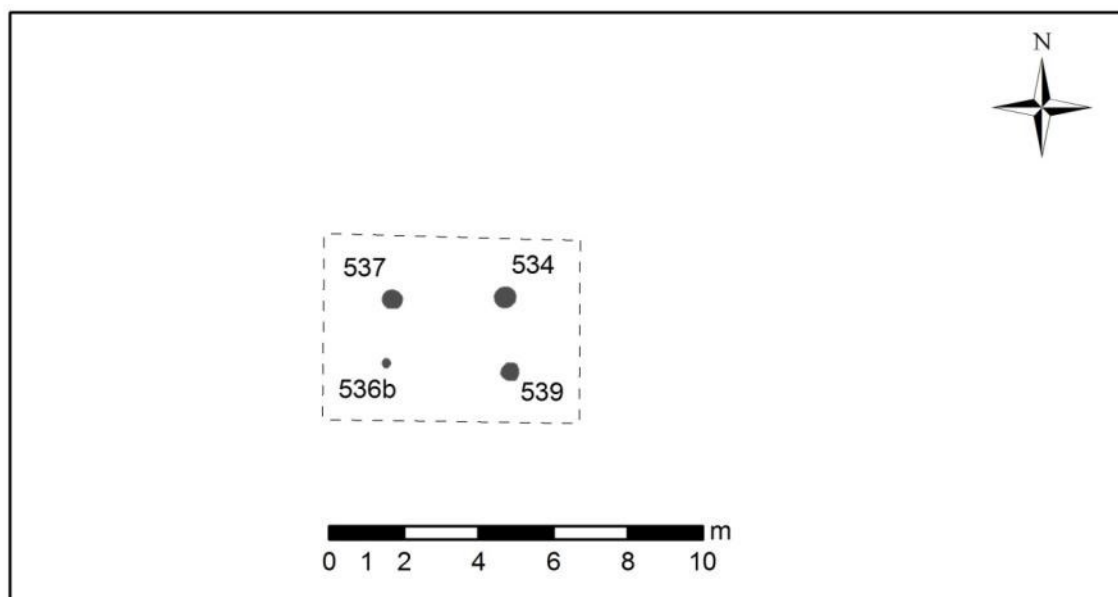
Lämningarna låg på den mellersta delen av terrassen och utgjordes av tre stolphål efter takbärande stolpar i byggnadens hörn. Emellertid dokumenterades inget stolphål i det fjärde hörnet, även om planerna visar en större ansamling av stenar på denna plats. Stolphålen tyder på att konstruktionen kan ha haft måtten 4x5 m. Två av stolphålen låg under terrassens dräneringsränna och det tredje låg i närmast rät vinkel till detta.

Två av anläggningarna berördes av relationer:

A528 överlagrades av dräneringsrännan.

A530 överlagrades av dräneringsrännan.

Hus 25, treskeppigt hus

Figur 8. Plan över hus 25 i skala 1:200.

Lämningarna av husets låg på den västra delen av terrassen och bestod av fyra parställda stolphål efter stolpar. Stolparna tillhörde den inre takbärande konstruktionen där de ingick i två bockar. Byggnaden var troligen omkring 7 m lång och 5 m bred. Huset var underbalanserat att döma av bockbredden.

Två av de 4 anläggningarna i huset berördes av relationer:

A536B överlagrades av härden A536A.

A539 överlagrades av härden A533.

Dateringar

Från terrasserna finns enbart föremålsdateringar. Föremål från terrass V har dateringar från vendel- och vikingatid, medan de från terrass VI tillhör romersk järnålder och folkvandringstid (Lundström 1970a s 144).

Detta kan jämföras med att tyngdpunkten för föremålen från husgrupp 2 som helhet ligger mellan äldre romersk järnålder och vikingatid. Tyngdpunkten ligger dock inom folkvandringstid och vendeltid (Lundström 1970b s 151). De äldsta föremålen från äldre romersk järnålder har ofta har romerskt ursprung, varför det har bedömts vara osäkert om de daterar verksamheterna på platsen (Lundström 1970b s 152ff). Sammantaget tyder dateringar från husgrupp 2 av både importerade föremål och vardagsföremål samt ¹⁴C-dateringar på att bosättningen senast inleddes under yngre romersk järnålder. Föremålen tyder på en tyngdpunkt under folkvandringstid och vendeltid (Lamm 1988 s 91ff). En något avvikande bild ges av ¹⁴C-dateringarna som hade en tyngdpunkt under folkvandringstid, men som

upphörde vid inledningen av vendeltid. Ett andra brukningsskede inföll under vikingatid (se Kyhlberg 1982 s 22ff).

Indirekta dateringar av husen kan ges av deras konstruktionsdrag. Att samtliga treskeppiga hus hade en bockbredd som var mindre än 2,5 m tyder på att de kan ses som underbalanserade och därmed kan dateras till från romersk järnålder eller senare perioder (se Herschend 1993; Göthberg 2000; Wikborg & Onsten-Molander 2007).

Att samtliga hus som identifierats på terrass V och VI hade relativt små dimensioner och inte kan tolkas ha varit flerfunktionell, innebär en större oklarhet för dateringarna. Generellt verkar mindre hus ha få kronologiska särdrag (se Göthberg 2000 s 76ff). En annan faktor är att undersökta hus från järnålder i Mälardalsregionen kronologiskt sett har tyngdpunkten i äldre järnålder (Göthberg 2007b s 440ff). De hus som har dateringar till yngre järnålder är dessutom företrädesvis större, medan mindre hus med dateringar är relativt få.

På ett mer detaljerat plan vad gäller korta treskeppiga hus finns motsvarigheter till hus 21 med tre bockar och relativt enhetlig spännlängd från folkvandringstid (se Göthberg 2000 s 49f). En parallell till hus 20 med två bockar och assymmetriskt placerade gavlar finns från yngre romersk järnålder–folkvandringstid (Göthberg, Qviström & Åberg 2002 s 25ff). Paralleller till hus 22 och 25 med två bockar finns från romersk järnålder och folkvandringstid (Göthberg 2000 s 76f).

Det enskeppiga hus 23 har generella motsvarigheter vad gäller konstruktion och storlek som brukar föras till vikingatid (se Göthberg 2000 s 83ff). Därtill finns enstaka äldre exempel, från romersk järnålder och folkvandringstid (se Göthberg m fl. 2014 s 242).

Hus 24 tillhör en enkel typ av konstruktion med viss variation i storlek och kvadratisk eller kort rektangulär form. Merparten brukar vara omkring 2-4 m stora. Ett mindre antal har dock motsvarande storlek som hus 24 (Frölund & Schütz 2007 s 72ff; Göthberg m fl 2014 s 243). De kan ha haft varierande utförande, såväl enkelt byggda skjul, som mer solitt byggda hus eller hus ställda på stolpar. Merparten har visat sig tillhöra äldre järnålder, men vara sig äldre eller yngre dateringar kan uteslutas (se Göthberg 2000 s 86ff).

Jämförelser med tidigare hustolkningar

Flera av hustolkningarna i denna studie överensstämmer i stort sett med tolkningarna i grundrapporten.

Hus 21 på terrass V identifierades vid fältundersökningen (Holmqvist 1970a s 4ff). Byggnaden har också tolkats som en liten hall (Arrhenius 2011 s 18).

Hus 23 identifierades som en separat byggnad vid fältundersökningen (Holmqvist 1970a s 4ff). Den tolkades åtminstone delvis som en timmerbyggnad (Holmqvist 1970c s 127). I ett senare sammanhang har den tolkats som en treskeppig byggnad med hantverksfunktion –

Hus 5A (Kaufmann 1995 s 41f). Närmare den ursprungliga bedömningen är en tolkning som en enskeppig byggnad (Göthberg 2000 s 83f).

Därtill har lämningen setts som en plattform som ingått i hus 21 och haft en rituell funktion. Möjligheten att det skulle kunna röra sig om en enskild byggnad förkastades eftersom en sådan tolkning bortsåg från de parställda stolphålen på terrassen och att de mörkfärgade stråken/rännorna var för smala för att kunna vara spår av väggsyllar (Arrhenius 2011 s 18). Denna tolkning bygger på att en stor del av lämningarna på terrass V har varit kronologiskt samtida och är spår av *en* händelse. En sådan tolkning förbiser att flera av de arkeologiska objekten på terrassen skär eller överlagrar varandra, vilket är ett tecken på att de är spår av händelser som avlöst varandra. Dessutom finns en skillnad mellan att de parställda stolphålen visade spår av att stolparna brunnit, medan motsvarande spår inte fanns i de stolphål som tolkades tillhöra plattformen. En konsekvens av detta är att fler faktorer talar för än emot att det kan ha funnits flera hus som avlöst varandra, även om det inte kan visas stratigrafiskt.

Hus 25 på terrass VI är en av de byggnader som identifierades vid fältundersökningen (Holmqvist 1970b s 17ff; Holmqvist 1970c s 127). Hus 24 identifierades vid fältundersökningen (Holmqvist 1970b s 17ff).

Hus 20 och 22 har inte identifierats tidigare.

Byggnadskonstruktion och funktion

Husbeståndet på de två terrasserna präglas av att hus i storleksklassen 20 m eller däröver saknas. Det innebär att flerfunktionella hus som inrymmer bostad saknas där. En möjlig lokalisering av de sistnämnda är terrass I och III (se Frölund & Göthberg 2011). Att husen på terrass V och VI generellt är mindre tyder på att de kan ses som sidobyggnader till flerfunktionella byggnader.

Husen på terrass V och VI bör därför ha hyst en eller flera funktioner som inte rymts inom de stora byggnaderna. Främst kommer då förråd eller hantverk av olika slag i åtanke. Fynden från de två terrasserna talar för vissa funktionella skillnader. För vardagliga funktioner för husen på terrass V och VI talar den rikliga förekomsten av exempelvis keramik på båda terrasserna (se Lundström 1970a s 144). Den rikliga förekomsten av slagg, men få deglar på terrass VI, skulle möjligen peka på att visst metallhantverk bedrivits där. Det skulle möjligen kunna ha samband med att flera härदार fanns på terrassen, varav några tillhörde ett yngre användningsskede och var yngre än hus 25.

Därtill är även ceremoniella/rituella funktioner som hall tänkbara (se Arrhenius 2011). Inom terrass V fanns föremål av utländskt ursprung, i form av glas i liten omfattning, fragment av bronskärl och guld. Föremål av dessa båda kategorier var dock betydligt mindre vanliga än inom terrass I där föremålen också talar för en samtidighet (se Lundström 1970a s 144). Med denna reservation skulle en funktion som hall möjligen vara tänkbar för något av husen, främst hus 20 eller 21.

Husens relativa och absoluta kronologi

På terrass V bör husen ha utgjort en sekvens med eller utan avbrott. Emellertid ger de anläggningarna få hållpunkter på det stratigrafiska förhållandet mellan husen. En utgångspunkt är att hus 20 hade en något avvikande orientering jämfört med hus 21, 22 och 23 (fig 10, 11). Att hus på terrasser kunde ha vissa skillnader i orientering kan noteras på terrass I (se Frölund & Göthberg 2011 s 38f). En jämförelse visar att hus 20 har en snarlik orientering som hus 1 och 2 på terrass I. Detta skulle kunna tyda på att hus 20 är relativt samtida med dessa hus och sannolikt är äldre än de andra husen på terrass V.

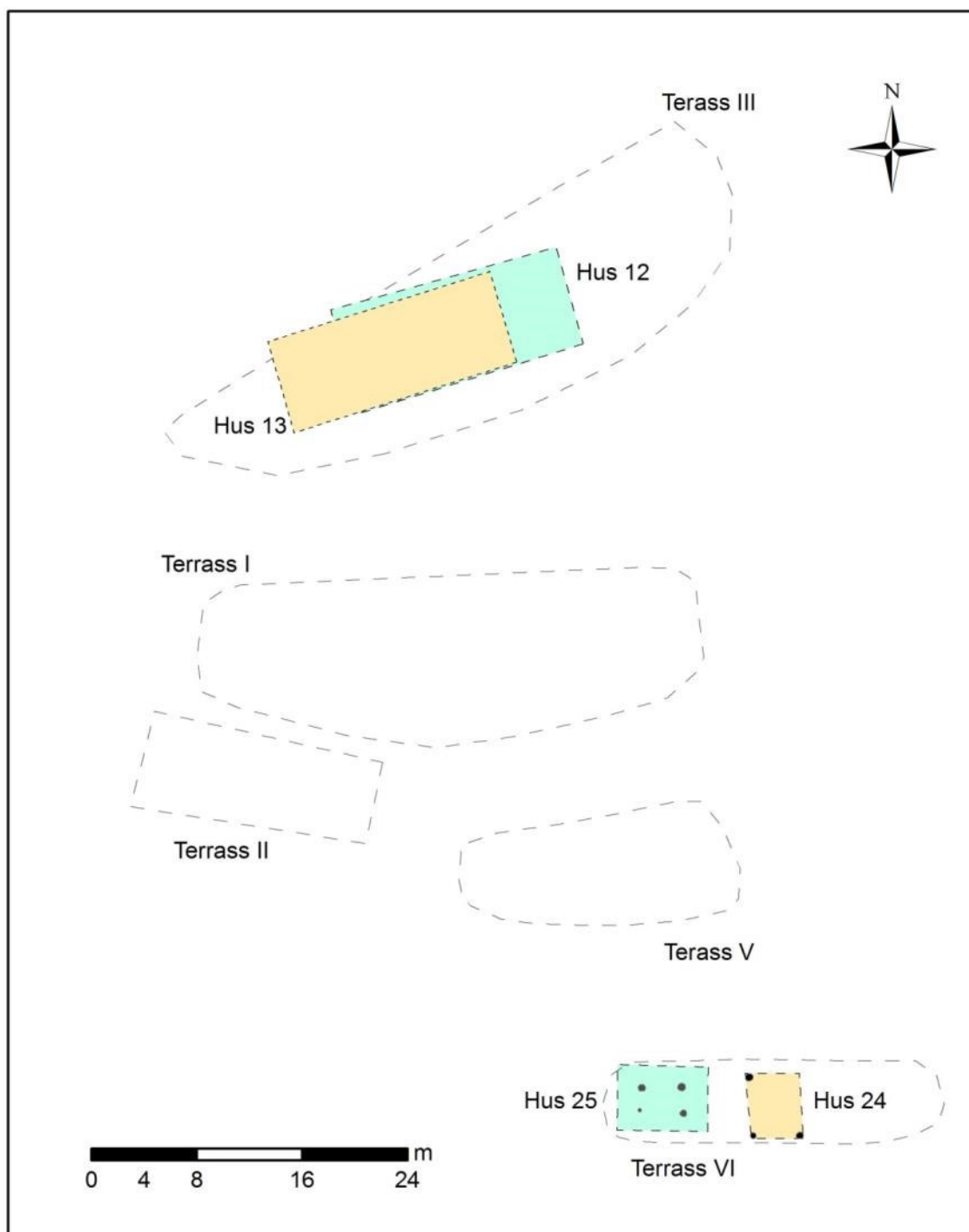
Hus 22 kan sedan inte vara samtidig med vare sig hus 20 eller 21 pga att de sammanföll rumsligt sett. Däremot skulle det möjligen kunna vara samtidig med hus 23, även om de då legat mycket nära varandra. Slutligen är hus 21 med stor sannolikhet äldre än hus 23 eftersom de representerar en äldre respektive yngre byggnadsteknik.

Husens förhållande till terrassernas beståndsdelar och särskilt dräneringsrännan ger också vissa antydningar om tillhörighet och samtidighet. Hus 20 med dessa avvikande orientering är sannolikt äldre än dräneringsrännan. Hus 21 har i huvudsak samma orientering som rännan, förutom rännans böj mot norr i dess västra del. Endast om hus 21 hade en kraftigt konvex yttre form skulle huset kunna fått plats innanför rännan. Inga stolphål har dock kunnat kopplas till husets södra långvägg. Eventuellt skulle detta kunna tala för att även hus 21 inte är samtidig med rännan och troligen äldre än denna. Däremot har hus 23 rumslig sett haft en placering som stämmer väl med rännan, varför de troligen är samtida. Slutligen har det även förekommit verksamheter efter att husen övergivits eftersom rännan överlagras av härdar.

Hus 24 och 25 på terrass VI kan möjligen ha varit samtida eftersom de låg olika delar av terrassen. Att döma av de stratigrafiska förhållandena var hus 24 äldre än dräneringsrännan. En tolkning av hus 25 som ett treskeppigt underbalanserat hus innebär att dess vägg delvis bör ha sammanfallit med rännan. Det troliga läget för husets vägg låg dessutom utanför terrassens stenskonig. Detta talar för att huset inte var samtida med vare sig ränna eller terrasskonig. Eftersom hus 25 däremot var överlagrat av flera härdar talar för att husen tillhör ett äldre byggnadsskede. Terrassens stenskonig tillhörde ett yngre skede tillsammans med flera härdar (Holmqvist 1970b s 20ff).

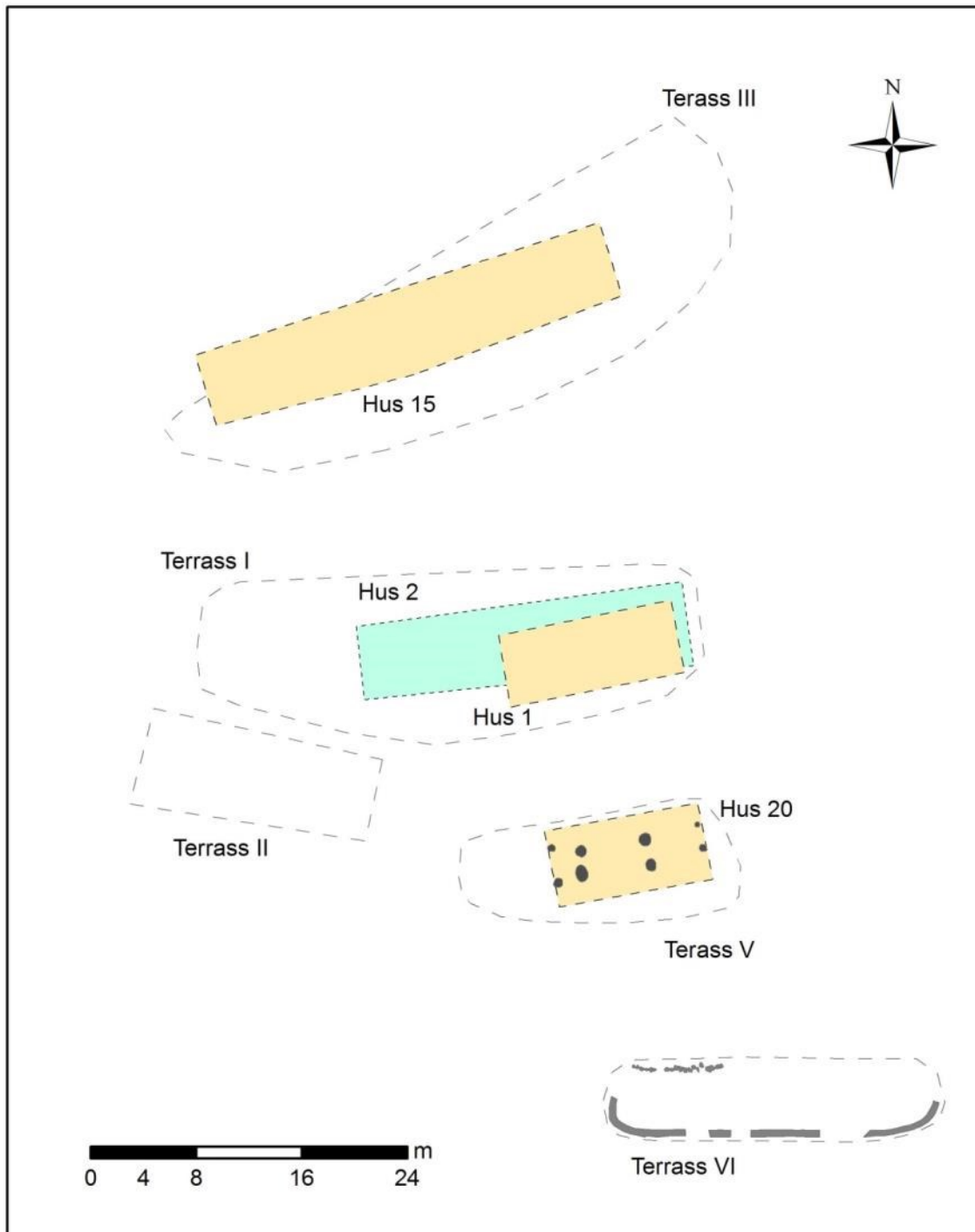
Samlad bedömning

Den äldsta bebyggelsen bör ha utgjorts av hus 24 och 25 på terrass VI (fig 9). De kan troligen placeras i romersk järnålder, eftersom föremål från denna period påträffats på terrassen (Lundström 1970a s 144; Arrhenius 2011 s 16).

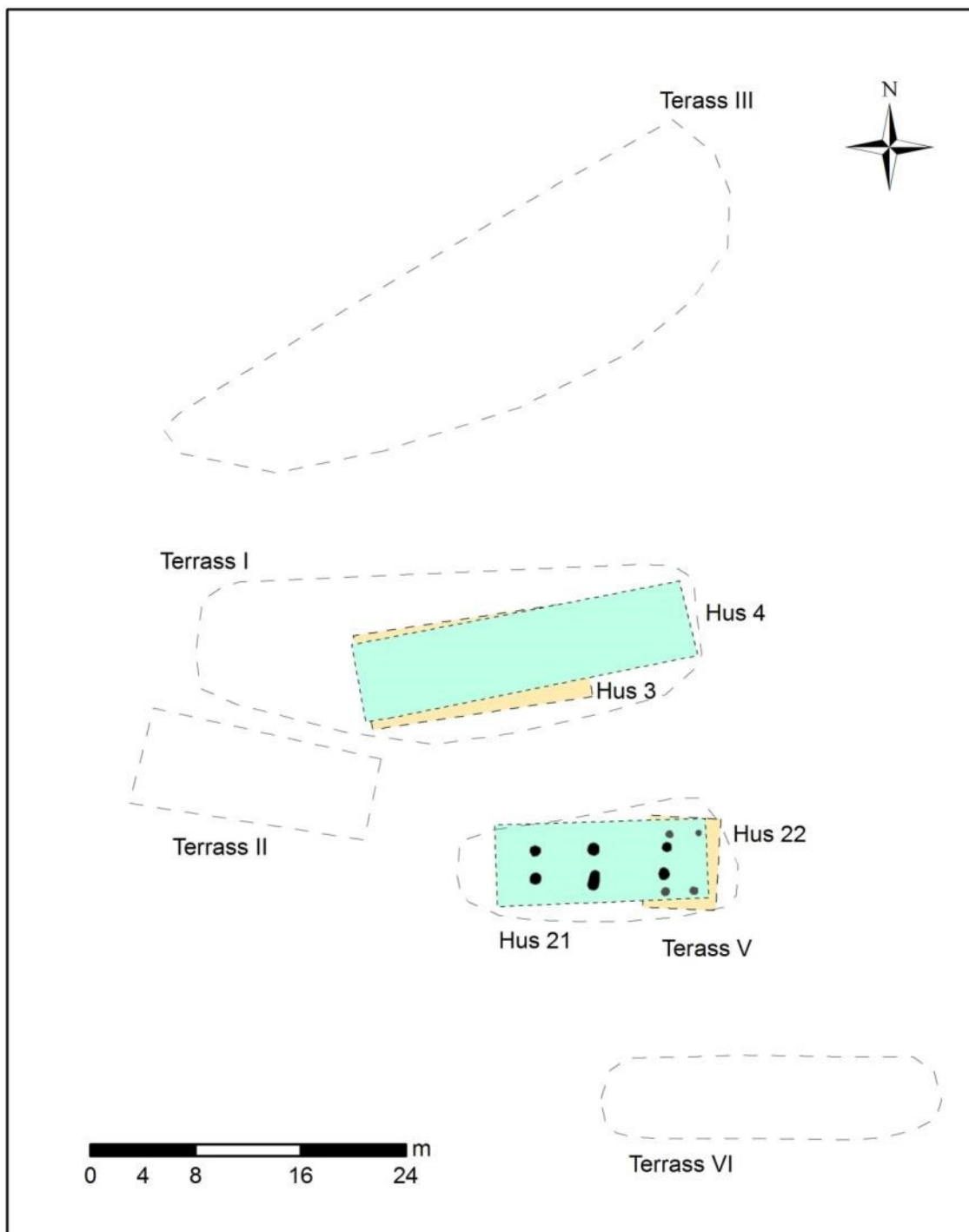

Figur 9. Till bebyggelsen från romersk järnålder hörde hus 24 och 25 på terrass VI. Dessa hus låg lite avlägset från de närmast kända husen på terrass III. Skala 1:500.

Jämfört med de andra terrasserna inom husgrupp 2 innebär detta att hus 24 och 25 på terrass VI bör ha varit i bruk samtidigt som de äldre husen på terrass III. Under romersk järnålder verkar det däremot ha saknats bebyggelse på den mellanliggande terrass I (se Frölund & Göthberg 2011). Att avståndet mellan terrass III och VI var omkring uppemot 50 m och höjdskillnaden uppemot 8 m innebär att ett funktionellt samband mellan dessa inte är

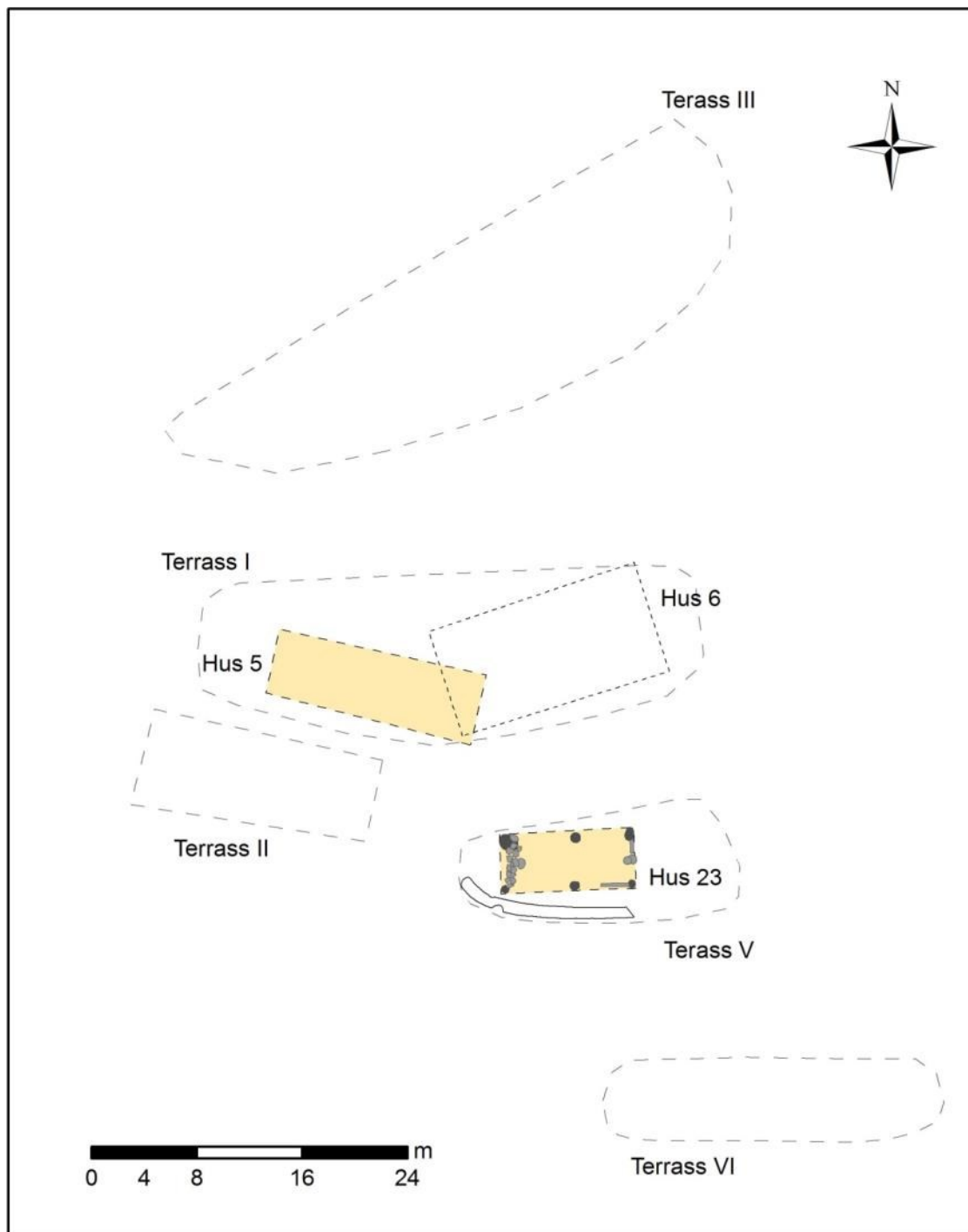
Figur 10. Till bebyggelsen från folkvandringstid-vendeltid hörde hus 20 på terrass V. Dateringen bygger främst på likheten i orientering med hus på den närbelägna terrass I. På terrass III fanns de största byggnaderna, exemplifierat av hus 15. Skala 1:500.

Figur 11. Till bebyggelsen från vendeltid-vikingatid hörde hus 21 och 22 på terrass V. Dateringen bygger på att föremål från dessa perioder fanns på terrassen. Närheten till bebyggelsen på terrass I är påtaglig. Mindre hus fanns på terrass III, men redovisas inte. Skala 1:500.

självkänt. Detta intryck förstärks av att ordinära bebyggelser i Mälardalen från samma tid ofta har tätare placerade hus (Eklund m fl. 2007). Ett alternativ är att det kan ha funnits något samband med eventuell bebyggelse på terrass II, eftersom det finns dateringar av fynd och ^{14}C från romersk järnålder till vikingatid (Lundström 1970a s 138; Lundström 1970b s

148). Även om det fanns talrika stolphål på terrassen är lämningarna skadade både av grophus, andra stora nedgrävningar, samt sentida bebyggelse. Eftersom stolphålen delvis hade påtaglig storlek talar mycket för att det funnits stolpbyggda hus där, men av vilken typ storlek och datering är oklart.

Figur 12. Till bebyggelsen från vendeltid-vikingatid hörde också hus 23 på terrass V. Dateringen bygger på föremål från dessa perioder från terrassen. Tydliga skillnader i orientering fanns jämfört med husen på terrass I. Mindre hus fanns på terrass III, men redovisas inte. Skala 1:500.

Däremot tillhörde hus 20 på terrass V ett yngre skede och troligen folkvandringstid-vendeltid att döma av likheten i orientering med flera hus på terrass I, däribland hus 1 (fig 10). Slutligen bör hus 21, 22 och 23 ha tillhört vendel- och vikingatid (fig 11, 12). Grunden till detta är de daterande föremål från dessa perioder som fanns från terrass V (Lundström 1970a s 144; Arrhenius 2011 s 19).

Under vendel- och vikingatid bör hus 21, 22 och 23 på terrass V ha haft motsvarigheter på terrass I och III (se Frölund & Göthberg 2011). Därmed var den rumsliga anslutningen betydligt tydligare och även nivåskillnaden var något mindre. Av detta skäl är det högst sannolikt att det funnits en koppling och funktionellt samband mellan bebyggelsen på dessa tre terrasser.

Utvärdering

Utvärderingen görs ur två aspekter, dels vilka svårigheter som en analys av en äldre undersökning medför och dels i vilken mån analysen har bidragit med nya rön jämfört med den tidigare resultat. Den första aspekten behandlades i analysen av byggnaderna på terrass I och III. I huvudsak gäller de synpunkter som togs upp där även för terrass V och VI (se Frölund & Göthberg 2011 s 41). En skillnad är dock att antalet anläggningar var väsentligt färre på de två nu aktuella terrasserna och att därmed även anläggningstätheten var mindre. Det innebar att färre anläggningar överlagrade och skar varandra. Lämningarna särskilt på terrass V var däremot avsatta under lång tid och kan därför representera olika aktiviteter, där bebyggelse enbart är en sådan.

Ur den andra aspekten innebar det mindre antalet anläggningar att flera byggnader kunde identifieras vid och efter fältundersökningen på terrass V och VI än på terrass I och III. Av detta skäl kunde enbart ett mindre antal tidigare okända byggnader identifieras vid denna förnyade analys. Däremot uppmärksammades faktorer som påverkade tolkningen av byggnadernas rumsliga och stratigrafiska förhållande till varandra och andra lämningar inom terrasserna. En sådan är att flera byggnader inom båda terrasserna verkar vara äldre än den dräneringsrännan som identifierar terrassen. De bör därför tillhöra förhållandevis sena delar av terrassernas användning. Detta är en tydlig skillnad med exempelvis terrass III där dräneringsrännor uppträder redan i de äldre bebyggelseskedena (Frölund & Göthberg 2011 s 36ff). I synnerhet för terrass VI verkar detta peka på det paradoxala förhållandet att terrassen är yngre än husen. Därtill skulle den potentiellt ha kunnat rymma väsentligt större byggnader än de som konstaterats. Inom dräneringsrännan verkar dock främst eldningsaktiviteter med härdar ha ägt rum.

Påtagligt är också att byggnaderna på terrass V och VI var relativt små. De bör därför främst ha hyst andra funktioner än boende. De skiljer sig därmed kraftigt från de stora byggnaderna på terrass III. Detta förstärker den tidigare iakttagelsen att inga större byggnader verkar ha funnits under stora delar av vendeltid och vikingatid (Frölund & Göthberg 2011). En möjlig förklaring skulle kunna vara en följd av ett nytt byggnadsskick med generellt mindre byggnader. Samtidigt är det känt från andra vendel- och vikingatida bosättningar att enstaka större byggnader kunde finnas, exempelvis Sanda i Uppland (Åqvist 2006). Med tanke på det rika föremålsaterialet är det därför märkligt att någon stor byggnad från senare delen av vendeltid och vikingatid inte kunnat identifieras på Helgö. En alternativ möjlig förklaring är istället en större rumslig omstrukturering bland bosättningarna på Helgö.

Dessutom kan man notera skillnaden i rumslig disposition av bebyggelsen mellan romersk järnålder och senare perioder. Under den förra uppträder byggnaderna mycket utspritt med ett påtagligt avstånd mellan terrass III och VI. Åtminstone från vendeltid var bebyggelsen mer samlad i och med att byggnader fanns på terrass I, III och V.

Sammanfattning

Upplandsmuseet har gjort en studie av bebyggelse på bland annat två husterrasser inom husgrupp 2 på Helgö i Ekerö socken. Studien utgick från dokumentationsmaterial och publikationer för undersökningarna 1960-64 och omfattade digitalisering av ritningar, bearbetning och analys av anläggningar inom terrass V och VI. Syftet var att klarlägga om det var möjligt att identifiera lämningar av hus utifrån anläggningarna på terrasserna.

Inom de två terrasserna och mellanliggande yta identifierades 6 hus av olika konstruktion och storlek. Fyra av dessa låg på terrass V och två på terrass VI. Stolphuset på terrass V utgjordes av tre treskeppiga och ett enskeppigt hus. Inom terrass VI fanns ett treskeppigt hus och ett hörnstolpshus. Genomgående var samtliga hus relativt små.

Den äldsta bebyggelsen fanns på terrass VI och tillhör troligen romersk järnålder att döma av föremål från terrassen. En detalj är att husen verkar vara äldre än den dräneringsränna som definierar terrassen. Under vendeltid och vikingatid fanns bebyggelse enbart på terrass V. Även här verkar dräneringsrännan som definierar terrassen vara relativt sen och troligen enbart samtidig med den yngsta byggnaden.

Administrativa uppgifter

<i>Plats:</i>	Helgö-Bona 4:1 m fl., Ekerö sn och kn, Stockholms län
<i>Fornlämning:</i>	Ekerö 119:7
<i>Upplandsmuseets projektledare:</i>	Hans Göthberg
<i>Upplandsmuseets projektnummer:</i>	8528
<i>Koordinatsystem:</i>	Helgöundersökningens lokala
<i>Höjdsystem:</i>	Helgöundersökningens lokala

Referenser

Litteratur

- Arrhenius, Birgit. 1988. Continuity and discontinuity at Helgö. I: Thirteen Studies on Helgö. Lundström, A. (red.). SHM. Studies 7. Stockholm.
- Arrhenius, Birgit. 2011. Helgö – pagan sanctuary complex. I: Excavations at Helgö XVIII. Conclusions and New Aspects. Arrhenius, B. & O'Meadhra, U. (eds.). KVHAA. Stockholm.
- Arrhenius, Birgit & O'Meadhra, Uaininn (eds.). 2011. Excavations at Helgö XVIII. Conclusions and New Aspects. KVHAA. Stockholm.
- Clarke, Helen & Lamm, Kristina (eds). 2008. Excavations at Helgö XVII. Workshop – part III. KVHAA. Stockholm.
- Eklund, Susanna, Onsten-Molander, Anna & Wikborg, Jonas. 2007. Hem till gården – förhistoriska gårdsstrukturer i Tiundaland. I: Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 3. Göthberg, H. (red.). Uppsala.
- Göthberg, Hans. 2000. Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid. OPIA 25. Uppsala.
- Göthberg, Hans. 2007. Mer än bara hus och gårdar. I: Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 3. Göthberg, H. (red.). Uppsala.
- Göthberg, Hans, Qviström, Linda & Åberg, Kerstin. 2002. Undersökningar för E4 – Äldre järnålder vid Danmarksby. Upplandsmuseet. Uppsala.
- Göthberg, Hans, Frölund, Per & Fagerlund, Dan. 2014. Gamla Uppsala – åter till Berget. Om undersökningen av en förtätad bosättning från äldre järnålder med begravingar från äldre bronsålder till romersk järnålder. Upplandsmuseets rapporter 2014:16. Uppsala.
- Herschend, Frands. 1993. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. Tor 25. Uppsala.
- Holmqvist, Wilhelm. 1970a. Building foundation V. I: Excavations at Helgö III. Report for 1960-1964. Holmqvist, W, Lamm, K & Lundström, A. (eds.). KVHAA. Stockholm.
- Holmqvist, Wilhelm. 1970b. Building foundation VI. I: Excavations at Helgö III. Report for 1960-1964. Holmqvist, W, Lamm, K & Lundström, A. (eds.). KVHAA. Stockholm.
- Holmqvist, Wilhelm. 1970c. Summary concerning Building group 2. The buildings. I: Excavations at Helgö III. Report for 1960-1964. Holmqvist, W, Lamm, K & Lundström, A. (eds.). KVHAA. Stockholm.

- Holmqvist, Wilhelm, Lamm, Kristina & Lundström, Agneta. (eds.). 1970. Excavations at Helgö III. Report for 1960-1964. KVHAA. Stockholm.
- Kaufmann, Iris. 1995. Helgö husgrupp 2. En analys av bebyggelsespåren. C-uppsats, arkeologiska institutionen, Umeå universitet.
- Kitzler Åhfeldt, Laila. 2008. A new Survey of Helgö. I: Excavations at Helgö XVII. Workshop – part III. H. Clarke & K. Lamm (eds). KVHAA. Stockholm.
- Kyhllberg, Ola. 1982. Chronological and topographical analysis of the cemeteries and settlements. I: Excavations at Helgö VIII. The ancient Monument. Lundström, A & Clarke, H (eds.). KVHAA: Stockholm.
- Lamm, Kristina. 1988. Helgö – international trading centre, local market or farming community? I: Thirteen Studies on Helgö. Lundström, A. (eds.). SHM. Studies 7. Stockholm.
- Lundström, Agneta. 1970a. Find frequency. I: Excavations at Helgö III. Report for 1960-1964. Holmqvist, W, Lamm, K & Lundström, A. (eds.). KVHAA. Stockholm.
- Lundström, Agneta. 1970b. The earliest settlement at Helgö. I: Excavations at Helgö III. Report for 1960-1964. Holmqvist, W, Lamm, K & Lundström, A. (eds.). KVHAA. Stockholm.
- Säfvestad, Ulf. 1995. Husforskning i Sverige 1950 – 1994. I: Hus & gård i det förurbana samhället. Artikeldel – Rapport från ett sektorsforskningsprojekt vid Riksantikvarieämbetet. Göthberg, H., Kyhllberg, O, Vinberg, A. (red.). Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter nr 14. Stockholm.
- Wikborg, Jonas & Onsten-Molander, Anna. 2007. Aspekter på tid. Hus i Tiundaland under äldre järnålder. I: Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 3. Göthberg, H. (red.). Uppsala.
- Åqvist, Cecilia. 2006. Sanda – en gård i södra Uppland. Bebyggelse från vendeltid till 1600-tal. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt Rapport 2004:15). Stockholm.

Bilaga. Lista digitaliserade objekt

A= anläggning, T= terrassnummer, H= Husnummer

A	Typ	T	H
A473	Härd	V	
A474A	Stolphål	V	22
A474B	Grop	V	
A474C	Härd	V	
A474D	Stolphål	V	
A475	Stolphål	V	20
A476	Stolphål	V	22
A477	Stolphål	V	20
A478A	Stolphål	V	
A478B	Härd	V	
A479	Stolphål	V	22
A480	Stolphål	V	21
A481	Stolphål	V	
A482	Stolphål	V	22
A483	Stolphål	V	21
A484	Härd	V	
A485	Stolphål	V	20
A486	Stolphål	V	20
A487A	Stolphål	V	
A487B	Stolphål	V	23
A488	Grop	V	
A489	Stolphål	V	23
A490	Stolphål	V	23
A491	Stolphål	V	21

A492	Stolphål	V	21
A493	Stolphål	V	21
A494	Stolphål	V	
A495	Stolphål	V	20
A496	Härd	V	
A497	Grop	V	
A498	Stolphål	V	20
A499	Stolphål	V	23
A500	Stolphål	V	23
A501	Härd	V	
A502	Grop	V	
A503	Stolphål	V	20
A504	Stolphål	V	20
A505	Stolphål	V	21
A506	Stolphål	V	21
A507	Stolphål	V	23
A508	Stolphål	V	23
A509	Stolphål	V	23
A510	Härd	V	
A511	Härd	V	
A512	Stolphål	V	
A513	Härd	V	
A514	Härd	VI	
A515	Grop	VI	
A516	Stolphål	VI	

A517A	Härd	VI	
A517B	Grop	VI	
A518	Stolphål	VI	
A519	Härd	VI	
A520	Grop	VI	
A521	Härd	VI	
A522	Stolphål	VI	
A524	Härd	VI	
A525	Härd	VI	
A526	Stolphål	VI	
A527	Stolphål	VI	24
A528	Stolphål	VI	24
A529	Grop	VI	
A530	Stolphål	VI	24
A533	Härd	VI	
A534	Stolphål	VI	25
A535	Härd	VI	
A536A	Härd	VI	
A536B	Stolphål	VI	25
A537	Stolphål	VI	25
A538	Stolphål	VI	
A539	Stolphål	VI	25
A540	Stolphål	VI	